

Ta mõttesideme võtab .....¹

Andres Soosaar

Inimene on kuidas: on tal vaim või on ta vaim? Ikka kipub nii olema, et küsimusele inimese sisust ei ole head lühikest ja selget vastust. Sisu all ei peeta siin silmas tema sisemuse vett ja sinna paigutatud ainet (kuigi ka see küsimus osutuks päris keeruliseks), vaid tema olemust või tähendust. Raskeks läheb juba sellega, kas inimest tuleb ja saab võtta siin individuaalselt või liigi tähistajana. Mõlemal juhul ei saa minna päris äärmuslikuks, sest mõisteekstremism toob kaasa küll mängu, kuid kipub kaotama inimese ulatust. Ehk on need äärmused sügavateks kraavideks kahel pool teed ja ajaloos on inimesed aegajalt nendes kraavides käinud, kuid seni vist ei ole suudetud ega võib-olla soovitudki üle kraavi saada, ikka on sama tee peale tagasi tulnud. Kui võtaksime, et inimene on vaid ainukordsus, siis on oht, et inimesed ei olegi midagi muud, kui elementaariosakesed või elemendid, millest välised jõud võivad midagi kokku panna. Kui aga võtaksime, et inimesed on vaid samad, siis jõuaksime vist pisut teist teed mööda samasse punkti, et inimesed on mingid üksused, üks ehitusmaterjal millegi tegemiseks. See perspektiiv ei meeldi mitmel põhjusel meile enestele, sest meil on alust pidada inimest kellekski enamaks: olendiks, kellel on vabadust või suveräänsust valida ja teha. Olgugi, et see eriline aeg võib olla üürrike, kuid ta on olemas ning kindlasti on see aeg üheks asjaoluks, et on alanud üks mäng, millel on küll reeglid, kuid need kipuvad aeg-ajalt muutuma ning mille võiduks on õnnelik elu, ükskõik, mida see mängijale peaks tähendama. Nii et vabadus ja õnn võiksid olla need kompromissid, mis aitavad inimestel jätkuvalt teel püsida.

Küllap on Madis Kõivugi kimbutanud paljud küsimused enda ja ümbritseva kohta ning küsimustel on õnnestunud temalt pikapeale ka vastuseid välja pinnida. Olen veendunud, et Kõivu mõtted ja kirjapandu on püüdnud vastata ka loo alguses esitatud küsimusele ja seda isegi siis, kui sellist küsimust ei olegi talle valjusti esitatud.

Mõte tähendab eesti keeles vähemalt kahte asja, mis on enamasti omavahel seotud, kuid see nii ei pea see alati olema: kõigepealt on see mõtlemise saadus (näiteks mõte „Tartust läheb

---

¹ Siin ei ole vist kuigi raske ära tunda Juhan Liivi kuulsat ohet. Võinuks pealkirja isegi sellesama lillesideme jätta, sest ka Kõivule lähevad õied kõvasti korda, kuid lisaks teise suurmehe kammitsevale originaalile on tema, st Kõivu, õites sedavõrd palju mõtet ning ka tahtmist neid õisi näha, mistõttu saigi pealkirja pisut sätitud. Liiviga on võrreldav Kõivu eesti kutse, mida ta on ka hoolega järginud, olgu siis oma tahte kohaselt või ilma. Kõiv paistab olema sidemete väljavalimise asjus ka päris kindel (polegi siinkohal veel väga oluline miks) ning seetõttu sai ka pealkiri päris kindlasse kõneviisi kirjutatud.

vaimutee üle Emajõe lõpmatusse ja on sellega kokkusaamiskoht universumiga²) ning teiselt poolt tähistab mõte ka tähendust või isegi tagamõtet (näiteks „Elu mõte on muuta maailma“ või „Selle mehe tegemiste on mõte on teenida Eestit“). Paljudel mõtetel on tõepoolest mõte, see viimane on justkui nende esimeste kvaliteediproov ja on vist isegi kõrgelt eetiline (kuid vist mitte alati moraalne) väärtustada mõttega mõtteid. Loomulikult on mõtte kahel tähendusel erinevusi veelgi: nimetagem siin kasvõi mõtlemise saaduse primaarsust, suveräänsust ja subjektiivsust ning tähenduse sekundaarsust, kontekstuaalsust ja isegi objektiivsust. Mõtte mitmene loomus teenib samuti seda kompromissi, mis aitab inimesi olla püsida teel. Kui nüüd võtta mõtteside, siis mida sellega ikkagi silmas peetakse? Kas on see seotud saadusega või tähendusega? Esimesel pilgul paistab küll, et vabalt mõlemaga ning veelgi enam, side paistab olema isegi fundamentaalsem kui mõte, sest mõtte mõlemas mõttes seotakse midagi omavahel. Sidemeid on ju ilmas õige mitut sorti ja mõtteside vaid üks võimalus sidumiseks. Meie maailmapilt tunnistab universaalse seoseloojana jõudu, ükskõik siis milline on teise loomus. Loodusteaduses õiendatakse kõikse aeg mingite jõududega, mida õnnestub sageli ka mõõta ja omavahel võrrelda. Eks mõttejõudki näikse olevat hinnatav, kuid selleks tuleb kasutada üksjagu teistsugust lähenemist ja dünamomeetrid kui füüsikas. Mainitud mõtte kaks sisu annavad veel võimaluse, et mõttesidemed hakkavad ühendama/lahutama päid (õigemini vist arusid või vaime) üksteisest ning sellega koos ka ühendama/lahutama inimesi. Siinkohal on ilmselt paslik moment piirduda sissejuhatusega ja pöörduda ühe grupi mõtete ja mõttesidemete poole, mis Eesti mõtteilma viimase poolsajandi jooksul üksjagu mõjutanud ja seal ka tuntuks saanud. Kõivu kohta tuleb kohe alguses märkida seda, et tema tegevus on väga rikkalik mõtte mõlemas eespool nimetatud valdkonnas, kuid mõttesidemed seevastu õige komplitseeritud ja nii mõnigi kord sedavõrd raskesti hoomatavad, et ei tahagi oma mõtetel lasta end nendega siduda, või teed seda vaid usalduse, soovituse ja hea usu peale, et küllap mehel on õigus. Olgu järgnev vaid pilguheit mõnele tahule Kõivu tegemistest, kus võib märgata meie küsimusega seonduvad mõttesidemeid, millest mõned ütle mata tugevad, kuid teised jälle produktiivselt trotsivad. Järgnev arutus jaguneb kolme ossa, kus esimeses vaadeldakse osa ja terviku vahekorda Kõivus endas; teine osa on ajast ja kohast Kõivu vaimus, kuid seda mitte nii nagu füüsikud või psühholoogid teevad, vaid pigem

---

² See mõte pärineb Madis Kõivu tööst „Genius loci“, Akadeemia, 1994, nr.4, lk. 681. Siin esineb tsitaat mõtlemise resultaadinna, kuid hea ja kvaliteetse mõttena on seal tublisti ka tähendust sees, mis esimesel pilgul on õige varjatud ja vajab paljudele täiendavat süvenemist ja/või seletamist. Ja võib täiesti juhtuda, et mõned ei suudagi selles mõttes mõtet märgata.

kuidagi õpetamata kaemuse vormis ning kolmandas osas püütakse pisut muukida Kõivu mängulisi arusaamu inimühiskonnast, keelest, filosoofiast.

Inimese mitmekülgisusest ja terviklikkusest³

Üldteada on see, et Kõiv on füüsik, kirjanik, kunstnik ja filosoof. Samuti on üldteada, et iseenesest kattuvad need valdkonnad vaid ühe teatud osaga ning ükskõik millisel valdkonnal tegutsemine eeldab eelduste ja eesmärkide olemasolu ning vastava tehnika tundmist. Tehnika omakorda ei tule niisama, vaid tahab õppimist, harjutamist ja millestki teisest loobumist. Samas oleks hoopis imelik ja uskumatu, kui ühes isikus olevad füüsik, kirjanik, kunstnik ja filosoof oleksid teineteisele hoopis võõrad ning ajaksid täiesti iseseisvalt omi asju. Muidugi oleks liialt lihtne ja ebaõige pidada terviklikuks seda inimest, kes tegeleb vaid ühe mingi konkreetse asjaga siin ilmas. Konkreetseks asjaks ei tuleks pidada elamist üleüldse (kuigi see tundub ilmselt igale inimesele väga konkreetse ja selgesti hoomatavana), sest see koosneb ikkagi mitmetest erinevat liiki tegevustest. Mida tähendab olla füüsik või filosoof? Enam on levinud arusaam, et ühiskond otsustab, kas inimesele saab omistada omaduse 'olla füüsik' või 'olla filosoof'. Ühiskonnal on omakorda kaks olulist viisi taoliste omaduste omistamiseks: esiteks inimene läheb/veetakse läbi ühe haridusliku kadalipu, teiseks annavad inimese tegemised hariduslikust kadalipust sõltumata hakata teda pidama kellekski. Ja muidugi oleks ütlemata vajalik tsunfti saada ja seal olla, siis ei ole enam professionaalsuse ja kuuluvuse üle miskit vaidlemist. Mõnikord tuleb ette sedagi, et inimesel tuleb pähe end kellekski pidama hakata, ilma et ühiskond seda usuks ja tahaks uskuda. Sellisel inimesel võib elu päris keeruliseks kujuneda ning tema mittemõistmine olla pikk ja põhjalik. Kõivul on hästi läinud, sest kõik neli tema tegemist on juba mõnda aega aktsepteeritud ja tunnustatud. Kõivu mitmekülgisusele mõeldes tulevad kaks võimalust kergesti kaalumisele: esiteks see, et Kõiv tahab vahendada ühte ja päris keerulist nähtust ja tal on selleks varuks nelja erinevat sorti

---

³ See pidi olema 1980. aasta talvel, kui nägin Kõivu esimest korda Toomel ülikooli vanas raamatukogus ajalehtede ruumis ovaalse laua taga midagi uurimas. Nõnda loomulik oli laual olevatele paberitele suunatud keskendunud pilk, hall habe ja juuks ning miski ebamäärast värvi hallipoolne kuub viisid mõttele, et tegemist on ajaloolasega, kelle töö ongi paberites tuhnimine ja sealt tõe otsimine. Siis nägin teda muidugi korduvalt uue raamatukogu koridorides uitamas ja tekkinud legend sobis jätkuvalt: mees oli nõnda palju jõudnud välja uurida, et pidi aegajalt aja maha võtma, et peas saadut miskisse korrastatud olekusse viia. Ja siis tuli üheksakümnendate algus ja analüütilise filosoofia seminarid ning maskid langesid pisut, sest me saime omavahel tuttavaks. Tasapisi olengi temast rohkem teada saanud, nii otse temalt endalt kui mitmelt poolt mujalt. Ega see esialgne väline mulje temast aja jooksul vist väga palju muutnud ei olegi, kuigi olen temast juba päris palju kuulnud: ikka see omamoodi keskendunud kirk liikuda ühes omamoodi taktis, lasta lugusid läbi oma pea (usutavasti on see koht ikka peas, kus lood sünnivad ja liiguvad) ja esitada neid erinevates vormides. Seetõttu oleks võib-olla parim viis kutsuda teda loolaseks, kuid tavalises kõnepruugis seda sõna ju suuremat ei kasutata ning seetõttu täidab parima ühise nimetaja ülesannet ehk filosoofia, mis suudaks ehk siduda tema erinevad lood tervikuks.

tööriistu ning nende abil saab ka vähemalt neli erinevat tõlgendust või pilti; teine võimalus aga see, et Kõiv tahab vahendada nelja erinevat asja ja igatühe tarvis ongi erinevad vahendid ühes erinevate tulemustega. Minu veendumuse kohaselt käib Kõiv esimest teed ja räägib erinevate vahenditega ühest suurest ja segasevõitu asjast – inimese maailmast, mida jätkub nii tema ümbrusesse kui ka vaimu. Siin võiks vist jämedalt asjad seada sedamoodi, et füüsika ja maalikunst õiendavad rohkem sellega, mis jääb tema ümber ning filosoofia ja ilukirjanduslikud tööd omakorda rohkem sellega, mida ümbritsev ja vaim kahepeale suudavad. Kord vabandas Kõiv ise oma mitmete asjadega tegelemist mingi kompensatsiooni vajadusega⁴ ja vaid füüsika on see, mille korral ta tunneb, et see on tema peamet ja füüsikat tehes tunneb ta end sisemiselt rahulikuna. Need teised tegevused tunduvad talle libavärgi ja endale piinlikkust tekitava ajaraiskamisena. Kuid mida ikkagi peab Kõiv kompenseerima ja mille pärast piinlikkust tundma? Kas ei ole ikkagi tegemist olukorraga, et ühiskond on väga mõjukalt lahterdanud inimmaailma, kuid kõik inimesed ei aktsepteeri erinevatel põhjustel neid jaotusi? Mitmel korral⁵ pakub ta oma mitmekülgsuse põhjuseks ka distsiplineerimatust oma asjade ajamisel, mis tähendab vist, et vaim ei suuda püsida pikka aega samal kursil. Tuleb välja üks kummaline paradoks: ta armastab korda väga, kuid kord seevastu ei paku mingit vastuarmastust. See paradoks seletab päris kenasti tema positsioneerumist ilma asjadesse. Füüsika ja füüsik ihkavad maailmas näha ja leida korda, kui me peame korraks käitumist mingi reegli järgi. Võrrandid on selle iha selgeimaks väljenduseks. Üks osa neist seostest on õige staatilised ega sisalda muutumist üldse, teised püüavad täiendada matemaatikaga võrrandites omadusi muutuma saada. Kõivu huvitanud väga pisikeste asjade füüsika on korra ja korratusega juba selges kimbus, sest praeguse aja arusaamades kipub korratus vägisi pisikeste osakeste käitumist sättima. Siin tuleb mängu ka füüsiku saatuse olla inimene oma suurte plusside ja pisikeste miinustega. Et füüsikud on pikka aega lootnud, et kord on seal ikkagi olemas, kuid raskesti tabatav, siis on nad muudkui proovinud ja proovinud uusi kordi leida, mis valitsevad asjade maailmas. Kui kaua sa jõuad uskuda ja loota? See on igaühel erinev, kord Penelope jõudis Odysseust oodata kaks aastakümnet, kuid moodsatele kangelastele võib juba mõni minut ootust olla mõttetult pikk ja kipub muutma mõttetuks ka selle, mida üldse ootama asuti. Kõiv ei ole ses mõttes uue aja inimene, kellele raskused on kui slaalomiteibad, millest tuleb võimalikult lähedalt ja kiiresti mööda saada. Ta paistab pigem fatalist olema, et talle pandud raskust üritada kanda, aga mitte ära veeretada. Slaalomi

---

⁴ Seletused pärinevad Kõivu pikemast intervjuust Mari Tarandile Eesti Raadios 1999. a. detsembris, kus muuhulgas päris palju juttu Kõivu kujunemisest ja elukäigust.

⁵ Nii eelpoolnimetatud raadiointervjuu ning ka samal 1999. a. ETVs tehtud telesaade „Metafüüsiline luul“

sõnadega ei tähenda see järjest orkide otsa kihutamist, mitte mõtlemist distantsi kiirele ja veatule läbimisele, vaid püüdu aru saada, mida raja mõni lõik endast üldse kujutab ning kuhu see välja viib või miks üldse asutakse slaalomirajale. Nii ei ole sugugi imestada, et need suuremad ja iseäranis kummalised kehad, st inimesed, pälvivad ta kasvava tähelepanu ning küsivad aja edenedes endale ühe suure osa temast. Tuleb sellega leppida, mitte püüda põgeneda raskuse eest, mida nende kehade piidlemine endaga kaasa võib tuua. Kolmanda ülestunnistuse⁶ kohaselt on mitmekülguses „süüdi“ Kõivu kognitiivne iseärasus, mille kohaselt saavad tema meeled tuua teadvusse liialt palju normaalseks elamiseks mittevajalikku kraami (nii ta ütles, kuid loodetavasti mitte liialt tõsiselt) ning see kraam kipub ikka ja jälle ümbritsevat maailma Kõivu jaoks ülemäära mõjukaks tegema. Miks toodab teadvus mõnel liigset kraami? Kas see kraam ikka ongi liigne? Hulk täiendavad küsimusi (nii lihtsamaid ja konkreetsemaid kui raskemaid ja fundamentaalsemaid) kipub kaasa tooma Kõivu viimane pealtnäha süütuvõitu ülestunnistus. Kindlasti on seisukohti, mille kohaselt vaimu poolt loodud ei saa pidada liigseks, sest ta on sündinud ja saanud loa eksistentsiks ning nüüd sõltub palju sellest, milline on tema käekäik tegelikus maailmas. Et inimesel on mõttevabadusega antud eksistentsi loov jõud, siis on päris julm pidada teatud eksistentse liigseteks *per se*. Seega ei tahaks hästi nõustuda Kõivu arvamusega tema enda teadvussisude liigsuse kohta. Aga puhtalt meeltega ei ole füüsikat, saati veel väga abstraktset, kuigi lihtne teha. Hoopis lihtsam oleks lasta need meeandmed välja vahetute muljetena ning kunst ja fenomeniline kirjandus on päris head vahendid seks otstarbeks. Sedaviisi ei tundugi enam väga üllatav, et ta peatab ühel hetkel professionaalseks füüsikuks olemise ja keskendub üha enam „ajaraiskamistele“, küllap selgus nondel hetkedel, et need teised vahendid kõlbavad paremini tegema seda, kuidas ta maailmast püüab aru saada ja seda ka esitada. Jah, see võib kergesti nii olla, sest füüsika pretendeerib tublisti objektiivsusele ning need kolm ülejäänut kummardavad pigem subjektiivset ja isikupärast lähenemist. Samuti kurdab ta teaduse sagedast vale enesekasutust ja enda piiride kehva tunnetamist, kui teadus ja teadlased hakkavad rääkima asju, milleks teadus neile tegelikult volitusi ei saa anda. See piiride ületamine seostub suuresti teadustõdede fragmentaarsusega ja piiritletusega, mida püütakse panna sobivatesse kontekstidesse sobivate mõtteliste skeemide – teooriatega. Tabav on ka Kõivu tõdemus, et mida edasi, seda vägivaldsem ja agressiivsem peab olema teadus, sest maailma avastamist vajavad saladused on üha enam kaitstud juhuslike pilkude eest. Nagu Kõiv märgib, tuleb maailmalt saladused välja taguda ja pole sugugi võimatu, et ühel hetkel malakas sind ennast ei taba. Siit kumab

---

⁶ Tunnistus on pärit ikka sellest Mari Tarandile antud raadiointervjuust.

teatud pettumust selles, et teadus ei suuda samuti ideaalselt puhas ja moraalne. See suutmatus teeb teaduse paradoksaalselt taas inimlikuks.

Kõivu füüsika on teoreetiline füüsika, kus mängureeglid ja meetodid paljuski teistsugused kui eksperimentaalses füüsikas, kuid sellest hoolimata on mõlemal juhul tegemist füüsikaga, mille eesmärk seletada ja mõista kehade ja nende komponentide ruumilist ja ajalist eksistentsi.

Eksperimentaalne füüsik püüab salvestada maailma ning seejärel seda seletada ja klapitada teoreetiliste konstruktidega, teoreetiline füüsik opereerib peamiselt stsenaariumidega, mida siis hiljem reaalseks peetavas maailmas toimuvaga klapitada, kuid nii või teisiti on mõlema tegevuse eesmärgid suuremal või vähemal määral kattuvad. Kõivu füüsika õiendas väga pisikeste objektidega, mis kippusid isemoodi käituma kui Newtoni mehhaanika neile seda võimaldanuks. See füüsika püüdis formuleerida uusi esialgu mõttelisi seoseid (võrrandeid), mis nende pisikeste objektide ettevõtmisi kirjeldaksid. Siit saab ilmselt alguse üks kimbatu, mis vajas Kõivu jaoks kindlasti lahendamist. Nimelt lähevad talle tublisti korda ka palju suuremad kehad, mille eksistentsi iseloomustavad teatud ettevõtmised ja käitumised, kuid nende täpne juhtumine nii ruumis, ajas kui sisus on praktiliselt ennustamatu. Need suuremad kehad on inimesed oma avaliku ja isikliku eluga. Nende suuremate kehade jaoks tervikuna olemasolev füüsika suuremalt jaolt veel ei sobi. Tavaline füüsika klapib päris hästi organismide kui tükkidega õiendamiseks, kuid tervikuga juhtub midagi sellist, et tal õnnestub end karmide füüsikaseaduste haardest omal viisil üsna tublisti vabaks teha. Kui loomulikult mitte täiesti ning sõltuvus muutub uuesti praktiliselt täielikuks, kui organism kaotab kontrolli enda üle. Ühel aja ja ruumiga piiratud alal on justkui kaks konkureerivat asjaajamist: füüsikaline on vanem, kogenum ja kannatlikum olija ning bioloogiline seevastu noorem ja rahutum. Tühja kohta maailma siiski jääda ei lasta, ning kui bioloogiline ebaõnnestub, siis läheb uuesti kogu võim füüsikalisele.

Kuskil siin võibki kergesti olla see punkt või piir, kus füüsikasaagide hambad kipuvad järsku nürriks minema ning vaja on teistsuguseid vahendeid. Teiseks ilmuvad kuskil siin oluliste tegelastena lavale vaimne ja teadvuslik: nad on õige ahvatlevad, kuid samas kapriisisevõitu ning üksjagu ennustamatust on nende tegevuse tulemus. Kolmandaks hakkavad need kummalised kehad üksteist mõjutama ja uusi kooslusi moodustama ning needki jõud, mis siin mängus, ei ole kirjeldatavad olemasoleva füüsika poolt.

Nii on Kõiv meie ees omapärane segu mõistuse- ja meeleinimesest, kes ei taha kumbagi salata ning kellel õnnestub väga omapäraselt serveerida mõtet, milles seotakse kokku nähtavas ja nähtamatus ümbritsevas maailmas toimuv vaimus olevaga. Õige varjatuks jäävad seejuures Kõivu emotsioonid, mida ta reaallala inimesele tüüpiliselt ei taha lasta otse endast lasta välja

paista. Ju on siis asjalood nõnda, et emotsioonid on pandud kunsti, sest ei füüsikas ega filosoofias ei ole kirglik tunnetus tugevuse tunnuseks. Ehk on see siiski mõni kirg, mis panevad Kõivu kunsti tegema? Või on küsimused sellised, millele vastamine tahab hoopis erinevaid lähenemisi. Kes teab, kes teab?

Füüsikul on veel seegi mure, et füüsika tegeleb ümbritseva objektiivse maailmaga ega hooli kuigivõrd füüsiku enda olemisest. Paljud füüsikud suudavadki kangelaslikult sellise enesesalgamise läbi teha, kuid mõned mitte ja neil hakkab mina kõiksugu vigureid tegema, et vangipõlvest kuidagi välja rabelda. Järgnevalt proovime pisut selgust saada, kuidas Kõiv end maailma positsioneerib ja mida hakata peale vaimudega, kes selles maailmas toimetavad. Ka Kõivu mina kipub mõnikord vigurdama, nii püüab ametlik Kõiv jätta endast kuiva, tolerantset ja ülimalt ratsionaalset muljet, kuid mõnikord muutub ta väga temperamentseks tegelaseks, kellele pole sugugi ükskõik, mis temaga ja tema ümber toimub. Olukorda võib kokku võtta ka järgnevate Kõivu sõnadega kaheksakümnendate algusest: „Mina (enam) teadusesse ei uskunud, ja ma arvan, et võin peaaegu ütelda, m e i e ei uskunud, need minuealised, meile oli see ikka kas karjääritemgemise abinõu, või ajaviide matemaatilisel formuleeritud juhumõistatuste lahendamisega“⁷, kuid seda loobumist ei julge võtta päris puhta kullana, sest pärastpoole on kuulda ka soosingust teadustele ja teaduslikult mõtlemisele.

Aja-likkus ja koha-likkus⁸

Raske on ette kujutada nii füüsikat, kunste ja inimest ilma aja ja kohata. Täpsemalt peaks koht siin tähendama asukohta ruumis, sest ka aja kulgemisel saab rääkida kohtadest. Kõiv tunnistab ise, et talle läheb koht (koha-likkus) rohkem korda kui aeg, kuid ka ajast on ta mitmel pool pikemalt kirjutanud ja sõna võtnud. Kui nüüd mängu tuua veel vaimud, siis neid on vähemalt on kolme sorti – ajavaimud, kohavaimud ja inimvaimud. Nende omavahelise vahekorra kohta märgib Kõiv, et ajavaim on viidav kohavaimule ning kohavaim ei ole taandatav inimvaimule, vaid viimasega on pigem vastupidi, st inimvaim on taandatav kohavaimule.⁹

---

⁷ Madis Kõiv. Kuninglik jalutuskäik. http://my.tele2.ee/rein_sepp/koiv.htm, 1981.

⁸ Mõtted sellesse peatükki tulevad tööst Kõivu tööst Genius loci, Akadeemia, 1994, nr. 4. lk. 675-691. Kuigi on Kõiv üksi või koos kaaslastega on mõnel pool mujalgi rääkinud ajast, tahaks sedakorda toetuda just kohavaimude loole, sest see räägib kõvasti vaimude maailmast, nii üldiselt kui konkreetselt Kõivu omast. See lugu peaks formaalselt kuuluma pigem kirjandusteaduse rubriiki, sest Kõiv on selles arutlenud kahe koharomaani ainetel, kuid jätaksime romaanid ja kirjanduse seekord mängust välja ja keskendume Kõivu vaimu iseloomustamisele.

⁹ Op. cit., lk.678.

Niisiis on Kõivu jaoks kohad ja kohavaimud väga olulised. Ta kirjutab tähendusrikkalt: „Mul ei ole selle kohta muud ütelda, kui et mina ise olen pigem koha-lik kui aja-lik, ma usun, et kohad ei ole suvaliste või konventsionaalsete piiridega eraldatud maaosad, ma usun kohtadesse kui vaimsetesse isenditesse ja kohavaimudesse kui ürgsetesse ja taandumatutesse, kelle üle ajavaimudel ei ole täit jõudu.“¹⁰ Kõiv mõõnab ka oma „Kuninglikus jalutuskäigus“, et „lihtlabaselt võttes võib inimesi kõndimise alusel jagada kahte suurde, osaliselt lõikuvasse, klassi - kõndijad ja mitte-kõndijad“. Ning natukese aja pärast toob ta sealsamas asjasse rohkem selgust: „Kõndijate, kelle hulka kuuluvad ka igasugu võidumarssijad ja elukutselised rändurid, hulgas moodustavad erilise alamklassi kohast-hõivatud-inimesed. Kohast hõivatud kõndija kõnnib kohast-kohta, seisab ja vaatab. Vaatab, et kohast läbi vaadata, et teda mäletada, et temas mäletada. Kõik, mida ta koha-pealt näeb, on mälestamisväärne ja mäletamist nõudev, ta ei saa sellest nõudest kunagi lahti - kohad ja maastikud on pungil tähendatavat ja tähendusi. Ka võõrad. Kohad on käija jaoks mälestuslikud kuristikud“. Vähe sellest, et Kõiv on erilise kõndijate alamklassi liige, ta tunnistab, et on kohavaimust vaevatud.¹¹ Ta tahab liigitada kohavaimust vaevatud olemise liigitada diagnooside-haiguste hulka ja soovib selgitada võimalikkust seda olukorda selgitada ja klassifitseerida selliseks, nagu see oleks mistahes teise haiguse õpetamine üliõpilastele. Selles õpetuses väärib erilist tähelepanu asjaolu, et see, mis kohavaimu ja inimvaimu vahel toimub, on mäng. Need tunnistused viskavad valgust ka eelmisse lõiku ja seletavad, miks Kõivul läks raskeks piirduda vaid ortodoksse füüsikaga. Kõigepealt on füüsikal siiani suured raskused vaimudega õiendamisel ning veelgi keerulisem on olukord nende sidumisega, ükskõik siis, mida vaimud endast kujutavad. Mängudega on asjad mitmekesisemad: kindlasti on mängu, kus füüsikaga ei ole suuremat peale hakata, kuid mitmetes mängudes on füüsika ise tubli mängur. Võtkem näiteks Suur Mäng ehk maailma olemine ja kulg, selle reeglites paistab füüsikat ja füüsikalist priskelt olema. Füüsikast tulevad mängureglid on enamasti karmid ega võimalda kuidagi sohki, ainult *fair play* on võimalik. Inimeste mängukirg ja lust ei taha kuidagi leppida vaid deterministlike füüsikamängudega, neil on kange isu on ka muid mängu mängida ja olemasolevaid mängu omasoodu ümber teha. Mu meelest iseloomustab Kõivu ütlemata suur mängulust, seda on paista nii tema kirjutatud näitemängudest kui kogeda analüütilise filosoofia seminaridest. Seminaride kohta tahaks isegi öelda, et vähemalt esialgu olid need vormilt kuidagi üks segu eesti rahvalaulust ja tantsust. Olid eestlauljad, kes andsid laulule sisu ega lasknud kooril pudeneda omale viisile ning samas oli Kõiv ka eestantsija, kes vedas

---

¹⁰ Op. cit., lk.678.

¹¹ Op. cit., lk.677, 688 ja 690.

tantsijate rivi kuhugile, ilma et liikumise eesmärk oleks enamusele reasolijatest ette teada olnud. See polnud paaritants, liiguti ikka rivides pikuti või laiuti ning tantsijatel oli võimalus painutada end ühele või teisele poole, kuid liikumise suunda ei saanud keegi tagapool enam muuta. Paljudele meist oli see tants vähemasti mõneks ajaks suure sisendusjõuga, et siis teises kohas ja ajal omal moel tantse jätkata. Õnneks oli ka neid, kes said tantsu sedavõrd selgeks, meeldivaks ja vajalikuks, et olid suutelised ja tahtelised üritust ajas edasi kandma ja ridasid kuhugile soovitud suunas vedama. Seminaridest veel niipalju, et loodetavasti suutsid nad kanda kinnitada ka vastavate auditooriumide kohavaimus, kus nad pikemat aega toimunud olid. Kõiv jutustab sarnasest juhtumist Gustav Suitsu loenguauditooriumiga: „Ka kõige ehedamalt kohalik koht, kus vaim justkui tõeliselt lokaalvaim välja kutsutakse – G. Suitsu loenguauditoorium -- , lüüakse Jaani kiriku kellakuminaga mõranema – läbi mõrade purskuvad sisse ürgsed Võhandu hoovused.“¹² Analüütilise filosoofia seminaride ruumide vaimu ei sekku ilmselt ei Jaani kiriku kellad ega Võhandu vood, pigem on tunda seal Lõuna-Eesti kuplite kumerust koos viimase pooleteise sajandi teatud tüüpi saksa-inglise-ameerika kaine mõistusega. See mõtteviis lausa nõudis teatud ranget mõistlikkust ja lausa teatud objektiivsust ning mõnede oma klassikute arvates pidi ka filosoofiast teaduse tegema. Usutavasti ei ole Kõiv sellisel positsioonil, ta jätkaks mõtlemisse meelsasti ristteed ning mõtetele endale vabaduse teed valida.

Tagasi tulles Kõivu enda kohamängu juurde, siis seda näikse iseloomustavat väiksem tähelepanu mänguruumi laiusele ning suurem tähelepanu selle sügavusele. Tõepoolest pole kuulnud, et Kõiv üldse oleks ajalooliselt Eesti- ja Liivimaalt väljunud, hoolimata arvukatest ahvatlustest seda teha.¹³ Seevastu on ta rännanud palju siinsamas Lõuna-Eestis, ju ikka seepärast, et kohavaimudega kohtumas käia. Siiski tundub, et Kõiv on kohavaimust vaevatuse haiguseks pidamisega natuke liiale läinud. Pigem paistab hoopis sedapsi, et õige või normaalne on olla või pisutki vaevatud kohavaimust, sest muidu üks tubli osa sinu tunnetusvõimest jääb lihtsalt kasutamata. Eks katsu kohavaimudega jutule saada, kui muudkui kihutad mõne päeva kaupa mööda suurt ilma ringi. Varsti oled jõudnud täielikule veendumusele, et kohavaimud on vaid mingi imelik väljamõeldis ja sellega oledki jõudnud juuretute seltskonda, keda ei vaeva kohamured, vaid vajatus aina kuhugile edasi kihutada ja kohti ning miks mitte ka kõike muud enda ümber muudkui vahetada. Kohavaimud juba on

---

¹² Op. cit., lk.685.

¹³ Mulle meenub juhtum 1993. aastast, kui Helsingis aegajalt Tuglase Seltsis käies tuli seal jutuks, et selts on Kõivu mitmeid kordi üritanud esinema kutsuda, kuid Kõiv ei tahtvat miskipärast ikka kuidagi vedu võtta ja ei ole vist siiani Soome lahe teisele kaldale sattunud.

sellised kujud, kes igapäevaga vahekorda ei asu, vaid valivad koha-likke ja vahekorraga ei kaasne siin mitte orgasm, vaid pigem vaev ja kohustused. Inimvaimu jaoks on nii huvitav kui kasulik teada oma mõju nii koha- kui ajavaimule. Võttes aluseks Kõivu pakutud vaimude omavahelise mõjumise suunad, ilmneb et inimvaim on justkui madalamat sorti tegelane ning temast suuremat midagi ei sõltu või õigemini sõltub tema teistest. Mis saab sellisel juhul vabadusest ja õnnest? Vastuseid on mitmeid. Kõigepealt tulevad need, kes ütlevad, et vabadusest räägitakse vaid teatud raamides, aga mitte kui absoluudist ning õnn on see, kui inimene vabadust nõnda mõistab ja omaks võtab. Siis on muidugi ka neid, kes vabadusest ja õnnest ei tahagi kõnelda, sest tegemist on nähtustega, mida tegelikult ei ole. Omamoodi seltskond on see, kes möönab õnne ja vabaduse olematust, kuid pingutavad kõvasti selle nimel, et saaksid olema. Ja võimalikke vastuseid annab veel teisigi ette kujutada.

Kogenud mängijate korral või peenemas seltskonnas saab ühel hetkel mängu hindamisel oluliseks ka mängu ilu. See ilu tuleb päevakorra jaoks, kui on aega, oskust ja tahtmist pisut pead tõsta ja vaadata ka seda, mis on mängu enda ja iga mängija ümber. Ka Kõivu tegemisi vaagides on mängu ilul tähtis koht sisse võetud. Võtame kasvõi Kõivu näitemängud, kus paljud olulised tegelased ei püüdle niivõrd suure raha või au suunas, vaid hoopis ühe endaga kokkuklappimise või harmoonia suunas, mida olud (aeg) ja teised inimesed kipuvad ära näpistama. Lisaks inimesele endale on selles kokkuklappimises tähtis osa ka kohal ning küllap ka kohavaimudel, kellega läbisaamisest elamise tulemus palju sõltub.

Eelnevast võib jääda mulje, et Kõivule on aeg õige vastumeelne, kuid ega see asi päris nii hull ka ei ole. Ta pingutab palju, et aeg ja koht teineteisest vähemasti lahutada ja teada anda, et tegemist väga erinevate asjadega. Nagu eespool juttu, kipub ta isegi kohta ajale eelistama. Kas füüsik saab hakata andma ajale ja ruumile hinnanguid? Mu meelest mitte, sest kõigepealt füüsika vundamendi osadele ei ole füüsikul vist sünnis hinnanguid jagada ning teiseks on füüsika hinnangud ikka kummaliselt kvantitatiivsed ja omavahel on erinevaid suurusi päris keeruline võrrelda. Võib-olla on tegemist siin erinevate kohtade ja aegade, nii et aja ja kohaga füüsikas on kõik korras, aga muudes valdkondades on koht tähtsam kui aeg? See on jälle kahtlane, sest mu meelest (küll intuiitiivselt) püüdleb Kõivu vaim terviklikkusele ega saa lubada mitut sorti aegu ja kohti (ruumi). Äkki Kõiv kardab aega ja eelistab seetõttu justkui turvalisemat kohaasjandust? Koht on justkui flegmaatilisem ja paremini ennustatav, aeg seevastu rahutu ja muutlik. See polegi päris võimatu, sest ta kuulub ju põlvkonda, kes on läbi elanud ühe hullu aegade ja sellest tuleneva samade kohtade ja inimestega segaduste rea ning kaotanud seetõttu ehk ka usalduse aja suhtes. Kuid Kõivule ei ole ka kohad tingimusteta turvalised, on ta ju tunnistanud, et rahvarohked kohad, kus ta on tähelepanu keskpunktis,

teevad ta päris haigeks. Sellistel juhtudel on sõbralikud kohavaimud sunnitud taanduma ning siis on Kõivu enda arvates temalgi õigem mitte ilmuda. Tulles tagasi aja juurde, on selge, et Kõiv respektseb aega, olgu selle taga mistahes tunne, sest tema lood ja mängud omavad tugevat ajaskaalat, mis omakorda toimuvat väga selgesti ja ajastutruult mõjutab. Võtame või „Filosoofi päeva“, mis on teeb panuse päevale kui inimliku olemise kesksele ajaühikule. Ühik on see elementaarne üksus, milles sisalduvad kõik nähtuse olulised (kui mitte olemuslikud) omadused ja muu on kõik ühiku kordumised, mida mugavam kasutada teistes oludes. Kõiv pressib meisterlikult Kanti ühe päeva fookusesse sündmusi ja ajastuid, mille kestus algab sekunditest ja lõpeb sajanditega. Aeg on mõnikord Kõivule justkui kena naisterahvas, kellega millegipärast vastastikust mõistmist ei sünni, kuid ka täielik loobumine ei tule kõne alla. Sedamoodi näikse lugu olema Kõivu isiklike mälu-uuringutega, kus ajastutruudus ja skaalad kipuvad haihtuma ning asendub ühe ennustamatu ajakarnevaliga. Kõiv tundub olema kehavaimu asjanduses olema omapärane aja-koha dualist, kes keha asjades on tublisti koha-lik ning inimvaimu asjades märksa rohkem aja-lik.

Veel kohtadest, aegadest, toimimistest, inimesest ja filosoofiast¹⁴

Juba meie analüütilise filosoofia seminaride ajal üheksakümnendatel mõtlesin mõnikord, kas ja milline on Kõivu terviklik vaade maailmale. Tookord oldi siiski nii tugevasti konkreetsetes tekstides kinni, et isiklike vaateid ja kommentaare eriti ei jagatud ning suurem osa seminaristidest ilmselt seda ka ei soovinud. Või oli põhjuseks Kõivu kui ürituse suveräänse liidri selge hoiak mitte devalveerida üritust arutlusel olnud analüütilise filosoofia tipptekstidest kerkinud isiklike (sageli juhuslike ja asjatundmatute) arvamustega. Suutsin pikka otsimise tulemusena leida oma mitte kvaliteetsetest märkmetest vaid, et Kripke nimetamise ja paramatuse seminarides tunnistas Kõiv, et ta ei ole essentsialist ning essentsialisti määratleb ta isikuna, kes leiab, et asjadel on olemuslikud omadused. Filosoofilises kõnepruugis on tegemist kaaluka avaldusega, millest saab imeda hulgaliselt konsekventse seda öelnud isiku kohta, kuid ma loobuksin siinkohal imemisest ning keskenduksin tööle, mis imelikul kombel kannab saksakeelset pealkirja „Was ist des Esten Philosophie“. Igal juhul räägitakse selles päris pikas ja keerulises kirjutises palju ilma asjust,

---

¹⁴ Selle lõigu aluseks on Madis Kõivu Was ist des Esten Philosophie. Metafilosoofiline mõtisklus. Akadeemia 1999, nr.11-12, 2000, nr.1-4. See töö on metafüüsikast selle sõna ehk laiemas tähenduses kui seda tavaliselt tehakse ja haaraksin sinna kõik selle, kuidas ilmaasjad käivad. Kõiv on ise on ristinud oma kirjutise metafilosoofiaks ning tõepoolest tuleb paaril korral juttu seal ka filosoofia enda mõttest ja asukohast ilma asjades, kuid enamasti on juttu siiski sotsiaalse (selle sõna väga laias tähenduses) maailma struktuuri ja toimimisega, mistõttu liigitaksin selle töö ikkagi pigem metafüüsikasse. Kindlasti võib siin sõnadega üksjagu mängida, kuid oleks ütle mata hää, kui asjaosalised ikka aduksid, millest parasjagu jutt käib.

ning eriti just neist, mis puutuvad inimesse ja tema ühiskonda, kuid saab pisut aimu ka teistest kooslustest (tervikutest ja osadest), mistõttu justkui pöördutakse pisut tagasi käesoleva loo alguse teemadele, vaid kontekstid on ehk pisut mitmekesisemad. Kuigi avalikku füüsikat on loos vähe, on nii kohad kui ajad taas tähtsate tegelastena taas platsis, kuid seekord korraldamas inimeste elu ja tegemisi. Intuiivselt ja antiessentsialismist hoolimata tahaks arvata, et Kõivu jaoks ei ole füüsilised, personaalsed ja sotsiaalsed ajad ning kohad väga erinevad, mistõttu ei ole kuigi keeruline hakata kirjapandut üheks metafüüsikaks pidama. Nagu eespool nimetatud on inimvaimul aja ja kohata kuidagi väga raske hakkama saada, kuid lisaks neile midagi veel toimub kõikse aeg. Kõiv ei paista rahule jääma staatiliste või ka dünaamiliste vaimudega (eriti käib see inimvaimu kohta), kes kuidagi lihtsalt on ja lasevad asjadel kuidagi meile arusaamatult juhtuda. Ta tahab midagi öelda ka vaimude toimimise kohta. Teaduses püütakse toimumist seletada seadustega, kuid Kõivul on teaduse suhtes kahtlusi (vähemasti aegajalt), mistõttu peab ta tegema panuse teistsugusele lähenemisele kui trafaretne teadus.

Loo pealkiri lubaks lahendusi eesti või eestlase filosoofiale, kuid tegelikkuses läheb käsitlus ikka väga laiale teele, kus vaagitakse päris üldiselt keele, ühiskonna ja filosoofia omavahelise toimimise viise, konstrueeritakse sootsiime, pannakse nad elama ja surema. Kuigi lõpuks jääb peaküsimus ikkagi vastuseta, osutub vastamise katse viis ja sisu vägagi huvitavaks ja õpetlikuks ning omab seetõttu omaette väärtust, saati veel eesti kontekstis, milles lugu on päris ainulaadne. Nii imelik kui see ka ei paista, on sellegi loo kude mänguline ja/või tantsuline, mida iseloomustavad teatud mustrid ja figuurid ning nende kordumine.

Figuuridena tulevad mängu teatud filosoofiade ja metafüüsikate kesksed ideed ning nad pannakse kujutama iseendid, st filosoofiaid. Figuurid vahetuvad ning tantsija kord läheneb, kord kaugeneb ühest kriitilisest kohast, justkui julgemata otsejoones hõivata see koht ja seeläbi muuta sündmusi ja nende käiku.

Kõiv alustab sellega, et on nii *Vaterland* kui *isama*, kuid filosoofia olemasolu järgi on nad üksteisest vägagi erinevad, sest esimesel on seda küllaga, kuid teisel peaaegu üldse mitte. Kuid *isamal* on filosoofiat väga vaja, ühel hetkel ei saa ta ilma filosoofiata enam kuidagi, sest kui sa ei mõtle endale ja oma kohale maailmas, siis ei lähe elu lihtsalt enam edasi.¹⁵ Kõiv tahab oma looga loota uut ärkamisaega *isamale* ja see ärkamine seostub eesti filosoofia sünni, olemasolu ja äratundmisega.¹⁶ Eesti filosoofia asi on nii oluline ja tähtis, et väärrib eraldi täpset uurimist ja silmaspidamist, mistõttu ärgu mingi sellesse käesolev pigem hüplev

---

¹⁵ Op. cit., 2000, nr.4, lk. 924-925.

¹⁶ Op. cit., 1999, nr.11, lk. 2451.

käsitlus ning selle asemel keskenduksime rohkem Kõivu loo üldisematele, nõ rohkem metafüüsilistele ja vähem ideoloogilistele teemadele. Loo luustikuks või kandvaks struktuuriks on arengujärjestus või isegi ahel keel -- ühiskond (isamaa) -- filosoofia ning struktuuri panevad liikuma mitmed sidestumised või haakumised.¹⁷ Selles loos on keel püha ja teda tuleb võtta justkui võimekat antut, mille päritolu ja olemus ei tule suuremat arutamisele. Filosoofia(te)ga on asi nii, et kuidagi ta isamaast tuleb, kuid selle (nende) olemus ei ole nii väga lahti prepareeritud. Nii jääbki põhiliseks preparatsiooni objektiks ühiskond, mida aegajalt lausa karmilt lahatakse. Ühiskonda oleks siin õige võtta üsna laias tähenduses, st kui ühe metafüüsilise alusmotiivi konkreetset näidet või juhtumit. Selleks motiiviks on vana hea arusaam osadest, tervikust ja seostest seal selle sees ja ümber.

Võtame kõigepealt vaatluse alla võimu, mis Kõivu loos tähendab päris ootamatult vist võimalust olla.¹⁸ Sellises tõlgenduses mõjub võim positiivsena, ta on looja, sünnitaja. Võim on sellise positiivse või vähemasti neutraalse tähenduse läbi muutnud ka väga universaalseks, st kõik, kes annavad võimalusi (loovad) on seeläbi saanud võimukandjateks. Kui teravas kontrastis on selline lähenemine tavalise poliitilise kõnepruugiga võimust. Võim on surve, ahistamine, piiramine ja allutamine, st midagi, mis on otsene vabaduse vastand. Võimule sugeneb sellise tähenduse läbi kohe mitmekesine metafüüsika: kui peetakse silmas võimalike maailmade võimalikkust, siis on võim seal tõepoolest loov, kui aga maailma peetakse deterministlikuks sündmuste jadaks, siis jääb võimule vaid täideviija roll. Kui nüüd võtta inimesed, siis nii mõnelegi meeldiks vägagi täideviija olla, kuid olemine vabaduseta paistab vist rõhuvale enamusele olema loomuvastane. Keel on suur võimaldaja ja seega ka võimas võimur, selles pole kahtlust. Sellest, millist keelt suudad kõnelda, sõltub suuresti ka sinu võim, meenutagem siinkohal kasvõi üht veetlevat leedit teatrilavadelt. Kõiv teeb selget vahet orjakeele ja kultuurkeelega vahel ning kultuurkeelega olemasolu on tähtis samm isamaa ja filosoofia suunas.¹⁹ Niisamuti on võim isamaal ja filosoofial ning kui maailmaasjades on vabadust, siis lisavad mõlemad ilmale üksjagu loovust. Küllap isamaast ja filosoofiast sugenev loovus on nii eriline, et mõned ei suuda temast enam mingilgi tingimusel loobuda ning teised teevad kõik, et neid tappa.

Samas näikse võim olevat paljudel teistel, kui mitte kõikidel sotsiaalsetel institutsioonidel, võimul on süsteem ja lausa gradatsioon oma liikide järgi. Kõiv toob võimu liikidest mitmes

---

¹⁷ Op. cit., 1999, nr.11, lk. 2457, 2463, 2473.

¹⁸ Op. cit., 1999, nr.11, lk.2459.

¹⁹ Op. cit., 1999, nr.11, lk.2464-2465.

mõttes huvitavad näited meditsiinivõimust ja haridusvõimust²⁰, kus selgub muuhulgas, et sedasorti võime on vaja olukordades, kus teatud oluliste eksistentsiaalsete asjadega ei saa inimesed mistahes põhjusel pelgalt üksi hakkama ning võimul on ikkagi korraldav mall ja realiseerimiseks vaja kokkuleppimist (mitte ainult leppimist) ja standardeid. Sellisest ning mitmest muust hoiakust ilmneb, et Kõiv siiski ei poolda väga vabameelset ja iseenesest loovat võimu, pigem kipub võimust saama täidesaatev kooslus, mille realiseerumiseks peab olema oma masinavärk ning on ka tubli ports soliidsust. Samuti saab siit selgeks, et teatud võimu liigid on inimesele eksistentsiaalse tähendusega ning nende puudumine või kadumine ähvardab ka inimese olemasolu. Olgu tegemist mistahes arusaamaga võimule on väga vajalik võimuosaliste haakumise olemasolu, et võim(alus) saaks realiseeruda. Haakumine on ju millegi kokkupuude nii kohas kui ajas, millele lisandub veel mõju. See metafüüsika on saanud väga ulatusliku rakenduse paljudes teadustes ning suur hulk sealset tegevust põhineb just taolise haakumise olemasolu tunnistamisel.

Nüüd on meil olemas osad, nende kooslused ja mitmesugused haakumised, on olemas võim, mis on võimeline haakumisi korraldama ja siinkohal kipub kergesti kerkima küsimus, kas võim on pime või toimib ta mingi põhimõtte järgi või eesmärgi suunas? Kõiv, vastusena sellele küsimusele, päästab lavale ühe kummalise tegelase, keda ta kutsub *autokratoniks*.²¹ On vist triviaalne lisada, et pildi terviklikkuse huvides on taoline tegelase tulek ütlemata oodatud ja isegi vajalik, ilma et inimvaim libastuks kuhugile ebakindluse ja ebamäärasuse tee. Ühe fundamentaalse entiteedi mängu toomine muudab kogu Kõivu käsitluse selle sama tõttu sarnaseks paljude teistega filosoofia ajaloos, kus hellitatakse lootust, et maailma vundament on hoomatav ning samas ka lihtne. Raskeks ning mänguliseks teeb asja see, et Kõiv läheneb oma peategelasele väga hiilivalt ega kipu teda kuskil täpselt ja ammendavalt määratlema. Ta möönab, et las autokrati mõiste kujuneb ise mitmekesise seletamise tulemusena ja nimetab alustuseks, et isamaagi on kuidagi seotud autokratoniga.²² Kunagi hiljem lisab Kõiv: „Filosoofial on mingi osa autokratonis, mida võib seostada isamaaga. Kuidas ja milline kontseptuaalne osa on, ei ole selge. Olgu esialgu nii, et selleks, et võimuautomaatika töötaks, läheb vaja filosoofiat.“²³ Selline täpne formuleeringu vältimine ning arusaamise teke vaimse matka käigus on matka lõpptulemuse seisukohalt küllalt riskantne ettevõtmine, sest päris suure tõenäosusega ei jõua erinevad matkajad sugugi mitte

---

²⁰ Op. cit., 1999, nr.12, lk.2674.

²¹ Op. cit., 1999, nr.11, lk.2467 ning mitmed järgnevad leheküljed.

²² Op. cit., 1999, nr.11, lk.2469.

²³ Op. cit., 2000, nr.1, lk. 198.

samasse kohta ning maastikule võib ilmuda hulk erinevaid samanimelisi kohti, st mitte kõik ei pruugi kirjapandust ühtmoodi aru saada. Et tekst ei kuulu ilukirjanduse valdkonda, siis võiks oletada, et autor on huvitatud sellest, et vaimne reis reisijad samasse punkti tooks. Aga olgu peale, uue tegelase tähtsuse tõstmiseks kinnitab Kõiv kuskil loo keskel: „Kuid pidagem meeles – kogu meie arutluse taga seisab autokrati mõiste. Autokrat on see, mis määrab.“²⁴

Kui hakata liikuma üldisemalt üksikule, siis ilma asju näikse korraldavat autokraatika, mis kujutab endast autokratiite süsteemi²⁵, kusjuures süsteemi iseloomustab põhjalik hierarhia ning kuidagi näikse olemas olevat ka superautokrat, mis muud juhib ka korraldab.

Järgevalt teeksime koos Kõivuga sammu defineerimise suunas koos küsimustega „Kas autokratiiks pidada käitumisreeglite ja tavade süsteemi või hoopis inimeste kogumit, kes nendele tavadele alluvad?“, „Või inimesi koos vastava atribuutikaga?“, „Keskkonda?“²⁶

Esitatud küsimused jäävad vastuseta, kuid kohe sealsamas järgneb lõtv definitsioon: autokrat on rituaalide süsteem. Mida kosta selle definitsiooni peale? Alguses tuleb justkui pettumus peale, kuid olgem rahul sellegagi ning pettumus hakkab peatselt hoolega taganema. Seega on autokrat teatud süsteem, trafaretselt võttes teatud komponentide või elementide kogum, millel võib olla sisend ja väljund ehk seostumine ümbrusega. Ja rituaalid olgu teatud kokkulepped või seostumise reeglid. Sõnade tavatähenduse korral oleks autokrat tegija inimühiskondades, kuid olen päris veendunud, et siin tuleb ühiskonda võtta märksa laiemas kui mitte totaalses ulatuses ja erinevad ilmaasjad vajavad erinevaid autokratoneid. Tähtis aspekt selles universaalses disainis kuulub eesliitele auto ehk ise, sest pakuvad võimalust sidestuda ka teaduste käekäiguga, kus iseeneslikkus oli 20. sajandi keskpaigaks saanud väga levinud lähenemiseks maailmas toimuva mõistmiseks. Teiseks kumab siit tublisti ka uue aja funktsionalismi, mis püüdis eesmärgi ja põhjuslikkuse sümbioosi kõikvõimsaks teha. Siit kumab teisigi moodsa teaduse ja filosoofia olulisi teemasid, olgu nimetatud vaid keele ja kognitiivse universaalsus ning vastastikune tingitus, kuid on tunda ka Platonist lähtuvat ideedemaailma. Selles pole ju midagi imelikku, sest autor kuulub autokratiisse, mis seob kokku maailma erinevaid aspekte.

---

²⁴ Op. cit., 2000, nr.1, lk. 195.

²⁵ Op. cit., 1999, nr.12, lk.2680.

²⁶ Op. cit., 2000, nr.1, lk.214.

Vaatleksime järgnevalt autokratonite omadusi ja sisu nii nagu õnnestus neid Kõivu tekstist leida. Olgu siin nimetatud usaldus²⁷, keeleoskus²⁸ ja autokraatne äratundmine²⁹, korrektse funktsioneerimise tunnuseks on adekvaatne reaktsioon³⁰ ja võime õppida, st luua uusi võimalusi autokraatikasse³¹. Mida suudab see disain ja need omadused? Ei rohkem ega vähem kui olla: Kõivu versioonis „olla olemas tähendab olla autokraatne“.³² Ja Kõivul ei näi probleeme olevat ka elusa olemise vaatlemise autokraatika kaudu: „Et elus olla, peab olema autokratonis lülina“³³, samuti „et elus olla, peab midagi (teatud asju) tegema.“³⁴ Siit ilmneb hästi elusa olemise erilisus, on vaja teatud autokratoneid, mis võimaldavad teatud tegevuste sooritamist, samuti on tähtis, et organismid autokratonitena peavad sidestuma kõrgema astme autokratonitega ja mitmesuunaline evolutsioon saabki võimalikuks. Ka mõtlemiseks on olemas autokraton ja teoreeme võib pidada teatud autokratori elemendiks.³⁵ Sellega on justkui ka inimene valmis tehtud ja maailma eksisteerima saanud. Ja inimesel on muude asjade hulgas ka filosoofia, mis mõnede arvates on inimese vaimse tegevuse saaduseks, kuid teiste jaoks on filosoofiate paljusus märgiks inimese tunnetusvõime piiratuse märgiks. Kõiv on oma loos püüdnud täpsemalt filosoofiat positsioneerida ja tema arvates saab teatud filosoofiaid pidada küsimiseks kõrgeima autokratori järele.³⁶ Lisaks teatud küsimisele on filosoofia sisuks ja mõtteks ka muretsemine autokraatika ülevaate eest.³⁷ Filosoofia mõte on olla nägemise õpetus, kuid selles nägemises ei ole võimalik kõike näha, on võimalik näha seda, mida on tarvis näha.³⁸ Usun, et Kõivu huvitavad eeskätt just sellised filosoofiad ning just siin on see veelah, kus ilmneb hästi teaduse piiratus ja tema võimetus olla kõikide küsimustele vastaja. Veelgi enam, siit ilmneb küllalt selgelt, miks Kõiv ei saa piirduda vaid meeltega nähtamatute osakeste füüsikaga ning seda mitte ka teoreetiliselt. Ta tahab olla nägija selle võime eespoolnimetatud tähenduses ning see nägemine toob kaasa lisaks valemitele ja arvutustele mitmeid teisi seose ja seostamise liike. Kõiv on nende seoste hell hoidja, kui need on kord juba sündinud, siis ei pea neid ignoreerima või veel vähem maha suruma, salgama või kõrvaldama. Tema kreedoks näikse olevat arusaam mõtte õigusest eksistentsile, kui ta on kord

---

²⁷ Op. cit., 1999, nr.11, lk.2472.

²⁸ Op. cit., 1999, nr.11, lk.2479

²⁹ Op. cit., 1999, nr.12, lk.2684

³⁰ Op. cit., 2000, nr.1, lk.208.

³¹ Op. cit., 2000, nr.2, lk. 436.

³² Op. cit., 2000, nr.2, lk. 437.

³³ Op. cit., 2000, nr.1, lk.204.

³⁴ Op. cit., 2000, nr.1, lk.204.

³⁵ Op. cit., 2000, nr.2, lk.423, 426.

³⁶ Op. cit., 2000, nr.4, lk. 922.

³⁷ Op. cit., 2000, nr.1, lk.211.

³⁸ Op. cit., 2000, nr.2, lk.434.

juba tekkinud. Kuid osa mõtteid võivad olla halvad, kurjad, vaenulikud? Ka neile annab ta õiguse olla, kuid mõtte ja teo vahel on üks lünk, mida on võimalik mitut moodi täita. Just see lünk saab inimese tegemistes otsustava koha, sest kui halbadele mõtetele järgnevad head teod, siis ollakse vaimustuses inimese suurusest, kui aga tulemuseks on ikkagi halb, siis nii mõnigi kord kurdetakse paratamatuse vältimatuse üle. Erinevalt teadusest ei vaja filosoofia eksistentsiks objektiivsuse totaalsust, kuid kontekstideta ei saa läbi temagi. Kõivu jaoks on üheks oluliseks kontekstiks rahvuslikkus ehk isamaa. Filosoofia sündimisel on midagi tegemist sõandamisega, isegi sõandamisega kuulutada.³⁹ Seega ei tule filosoofia iseenesest, vaid vajab teatud küpsust ja endast arusaamisele jõudmist. Tema suur lootus ja tegutsemise mõte on olnud see, et Eestigi suudaks sellele sõandamise hetkeni küündida ja jõuda, et siis hoopis kindlamini elada ja hakkama saada. Pole kahtlustki, et Madis Kõiv on meid sõandamise momendile palju lähemale toonud ning kes teab, ehk on see juba olnud.

Juuli 2004

Avaldatud ka: Soosaar, Andres (2004). Ta mõttesideme võtab ..... Jaan Kangilaski, Bruno Mölder, Veiko Palge (Toim.). Püsimatu metaphysicus (276–295).. EYS Veljesto Kirjastus.

---

³⁹ Op. cit., 2000, nr.4, lk.902.